

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

QÖNÇƏ ELYAR qızı AĞAYEVA

MÜSTƏQİL JURNALİSTİKANIN YARADICILIQ
PRİNSİPLƏRİ AZƏRBAYCANIN MÜASİR MƏTBUAT
TƏCRÜBƏSİNDƏ

5720.01 – Jurnalistika

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı - 2018

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistikanın Nəzəriyyəsi və Təcrübəsi kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **Cahangir Əbdüləli oğlu Məmmədli**
Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponetlər: **Nəsir Abbas oğlu Əhmədli**
Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rövşən Rafiq oğlu Məmmədov
Filologiya üzrə elmlər doktoru

**Aparıcı müəssisə: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun
Mətbuat Tarixi və Publisistika Şöbəsi**

Müdafiə “_____” _____ 2018-ci il saat “_____” -da Bakı Dövlət Universiteti nəzdində filologiya üzrə elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru dissertasiyalarının müdafiəsini keçirən D.02.181 Dissertasiya Şurasının iclasında olacaqdır.

Ünvan: AZ 1148, Bakı, Z.Xəlilov küçəsi 23, Bakı Dövlət Universiteti, əsas bina, II mərtəbə, Videokonfrans otağı.

Dissertasiya ilə Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat “___” _____ 2018- ci ildə göndərilmişdir.

**D.02.181 Dissertasiya Şurasının elmi
katibi, fəlsəfə üzrə elmlər
doktoru, professor əvəzi:**

M.Ə.ABDULLAYEVA

TƏDQIQAT İŞİNİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycanın müstəqillik uğrunda mübarizə tarixi və müasir dövründə mətbuatın yeri və rolu çox böyük önəm kəsb etmiş və etməkdədir. Xalqımızın müstəqillik uğrunda mübarizəsində publisistik söz, milli mətbuat önəmli yer tutur. Milli mətbuatın bünövrə daşı olan «Əkinçi» qəzetindən başlamış bugünkü möhtəşəm media sisteminədək keçilən inkişaf mərhələlərində qəzetçilik Üzeyir Hacıbəylinin də söylədiyi kimi «vətən abadlığı, millət tərəqqisi» mövqeyindən çıxış edərək Azərbaycan xalqına xidmət göstərmişdir. Lakin milli mətbuatımız uzun illər sovet imperiyasının ağır senzura basqılarına məruz qaldığından onun müstəqil, azad qolu barədə danışmaq belə mümkün olmamışdır. Bu imkan ilk dəfə 1918-ci il mayın 28-də yaradılmış və cəmi 23 ay ömür sürmüş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə yaranmışdır. 1920-ci il 28 aprel çevrilişindən sonra Azərbaycan mətbuatı da sovet imperiyasının sərt qadağalarla dolu senzura şəraitinə qaytarılmışdır. Yalnız dövlət müstəqilliyimizin yeni çağından başlayaraq mətbuatımız azad və senzurasız şəraitə qovuşmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, «KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunun» və xüsusilə ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin Prezident kimi 1998-ci il avqustun 6-da imzaladığı «Azərbaycan Respublikasında söz, fikir və məlumat azadlığının təmin edilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında» məlum fərmanın təsbit etdiyi söz və mətbuat azadlığı bu sahənin sürətli inkişafına xüsusi təkan verdi. Müasir Azərbaycanda müstəqil mətbuat media məkanında ən çox qəbul olunan yaradıcılıq sahəsidir. Bu fəaliyyət sahəsinin meydana gəlmə prosesi, inkişaf mərhələləri və fəaliyyət prinsiplərinin öyrənilməsi milli mətbuatşünaslığın qarşısında duran həlli vacib məsələlərdəndir. Göstərilən elmi məsələlərin nəzəri həllinə həsr edilməsi mövcud dissertasiya mövzusunun aktuallığını şərtləndirən əsas amillərdəndir. İlk olaraq onu qeyd etmək lazımdır ki, hazırda tamamən demokratik prinsiplərlə fəaliyyət göstərən mətbuat modelinin formalaşması prosesi Qərb jurnalistikasında belə birdən-birə baş verməmişdir.

Amerika Jurnalistlərinin müdafiə komitəsinin direktoru Cek Landau bu proseslə bağlı belə bir xəbərdarlıq edirdi: «Xırda qəzetlər, tele və radio stansiyalar «New York Times» kimi iri qəzetlərin daim rəhbər tutduqları dəqiqlik və ədalət prinsipləri çərçivəsində fəaliyyət göstərə bilməzlər, çünki onların bu səviyyəni təmin edəcək ixtisaslı

mütəxəssisləri və geniş informasiya qaynaqları yoxdur»¹. Sitatdan görün-
düyü kimi Qərb jurnalistikasında da bütün kütləvi informasiya vasitələri
demokratik prinsiplərə uyğun şəkildə fəaliyyət göstərə bilmirlər. Bu sa-
dəcə olaraq, mümkün deyil.

Bu vəziyyət müstəqil (özəl) Azərbaycan mətbuatına da aid edilə
bilir. Sovet-kommunist mətbuat modelindən imtina etmiş Azərbaycan
jurnalistikası rəsmi dövlət sənədləri ilə müstəqillik hüququ qazansa da,
onun birdən-birə azad mətbuat prinsiplərinə yiyələnməsi mümkün
deyildi. Ona görə də müstəqillik əldə etmiş Azərbaycanın KİV sistemi,
bütövlükdə media öz işini milli-tarixi və beynəlxalq yaradıcılıq təcrübəsi
əsasında qurmağa üstünlük verdi. Hazırkı tədqiqatın aktualıq faktını
şərtləndirən digər mühüm cəhətlərdən biri də milli müstəqil mətbuatın
həm yaradıcılıq, həm də təşkilatçılıq axtarırlarının, dövlət və mətbuat
münasibətlərinin qurulması məsələlərinin təhlilə cəlb edilməsidir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Müstəqil jurnalistikanın
yaradıcılıq prinsiplərinin Azərbaycanın müasir mətbuat təcrübəsində
tətbiqi ilə bağlı tədqiqat işinin obyektı müasir Azərbaycan mətbuatıdır.
Dissersiyanın predmeti isə müstəqil jurnalistikanın yaradıcılıq prinsipləri
və bu prinsiplərin tətbiqində meydana gələn problemlərdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Mövzunun işlənməsində əsas
məqsəd, ilk növbədə, müstəqil jurnalistikanın beynəlxalq prinsiplərinin milli
mətbuatımızda tətbiqi yollarını araşdırmaqla praktik yaradıcılıqda onun daha
da inkişafına əsas verən elmi-nəzəri bazanın formalaşmasına stimül yarat-
maqdır. Bunun üçün aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirmək nəzərdə tutulur:

-Bəşəriyyətin informasiyaya olan ehtiyacına uyğun olaraq qə-
dimdən həmin ehtiyacı təmin edən vasitə və üsulların yaranması zərur-
ətini əsaslandırmaq;

-İnformasiya ötürücü və daşıyıcı vasitələrin getdikcə tək-
milləşdirilməsi istiqamətində irəli sürülən fikirləri araşdırmaq;

-İnformasiya ötürücü və daşıyıcı vasitələr haqda düşüncə və
qənaətlərin sistemə salınması mərhələlərinə aydınlıq gətirmək;

-Mətbuatın praktik işinin elmi-nəzəri dərkinə yönəlmiş araş-
dırmalara aydınlıq gətirmək;

-Dünya və milli media məkanında mətbuata dair nəzəriy-
yələrin formalaşmasına əsas verən yaradıcılıq axtarırlarına kompleks
şəkildə nəzər salmaq;

¹Jurnalist etikası. Bakı: Yeni Nəsil, 2000, s. 10

-Müstəqil mətbuatın yaradıcılıq axtarış və uğurlarında milli və beynəlxalq təcrübədən bəhrələnmənin nəticələrini araşdırmaq və s.

Müdafiyyə çıxarılan müddəalar.

-Müstəqil jurnalistikanın meydana gəlməsində Qərb təcrübəsinin əhəmiyyəti;

-Bu təcrübənin Azərbaycan jurnalistikasında tətbiq olunma səviyyəsi;

-Jurnalistikanın yaradıcılıq prinsiplərinin təhlili və praktik fəaliyyətdə yeri;

-Mətbuatda milli ənənələr və xarici təcrübənin yararlı qaydalarının modelləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi;

-Jurnalistikanın yaradıcılıq doktrinalarının demokratik dəyərlərin formalaşmasında rolu;

-Jurnalistikanın beynəlxalq prinsiplərinin Azərbaycan jurnalistinin fərdi peşəkarlıq fəaliyyətinə təsiri.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiyada əsasən müqayisəli təhlil metodundan istifadə olunmuş, yeri gəldikcə tarixi müqayisəli metoda da müraciət edilmişdir. Xüsusən dünya və milli mətbuatın keçdiyi inkişaf yolunu araşdırarkən müəllif tarixi müqayisəli metodun prinsiplərindən yararlanmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyada Avropa və ABŞ-da formalaşan mətbuat nəzəriyyələrinin təhlilə cəlb edilməsi, onların uğurlu və kəsir cəhətlərinin müəyyənəşdirilməsi, eləcə də həmin nəzəriyyələrin Azərbaycan mətbuat sistemində tətbiqi qaydalarına aydınlıq gətirilməsi işin elmi yeniliyini təşkil edir. Burada həm Azərbaycan, həm də Qərb ölkələrinin mətbuatının yaradıcılıq axtarış ənənələrinin müasir müstəqil mətbuat sistemində təzahür forma və üsullarına aydınlıq gətirilməsinə çalışılmışdır. Dissertasiyada müstəqil Azərbaycan dövlətinin fikir plüralizmi və söz azadlığının təmin edilməsi ilə yanaşı cəmiyyətdə demokratik dəyərlər sisteminin formalaşdırılması siyasətinə də münasibət bildirilmişdir. Tədqiqat işində elektron medianın formalaşmaqda olan fəaliyyət prinsiplərinə, yaradıcılıq problemlərinə və onların aradan qaldırılma üsullarına da ilk dəfə olaraq sistemli elmi-nəzəri münasibət bildirilmişdir.

Tədqiqatın elmi-nəzəri mənbələri. Tədqiqat zamanı həm Çar Rusiyası və AXC dövründə fəaliyyət göstərən özəl mətbuat orqanları («Əkinçi», «Ziya (Ziyayi Qafqaziyyə)», «Kəşkül», «Şərqi-rus», «Həyat», «İrşad», «Molla Nəsrəddin», «Tazə həyat», «Dəbistan», «İqbal»,

«Dirilik», «Əfkarı mütəllimin» və s) haqda olan araşdırmalara, həm də müasir dövrdə fəaliyyət göstərən mətbuat nümunələrinə nəzər salınıb. Milli mətbuatın 1990-2017-ci illərdə çıxan saylarında yer alan materiallar müqayisəli şəkildə təhlil olunub. Dissertasiyada “Azərbaycan”, “Xalq qəzeti”, “525-ci qəzet”, “Yeni Müsavat”, “Şərq” kimi mətbu orqanlardan, o cümlədən Türkiyə və Rusiya mətbuatından gətirilmiş sitatlardan istifadə olunub. C.Məmmədli, A.Rüstəmov, Q.Məhərrəmli, S.Məmmədli, R.Mehdiyev, Ə.Həsənov kimi alimlərin araşdırmaları, eləcə də əcnəbi nəzəriyyəçilərin əsərləri də mənbə olaraq götürülüb.

Tədqiqatın nəzəri-praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyanın materiallarından müstəqil milli mətbuatın, ümumən Azərbaycan jurnalistikası və publisistikasının yaranması, inkişaf mərhələləri və yaradıcılıq axtarışlarının tədqiqinə həsr olunmuş araşdırmalarda istifadə etmək olar. Bundan başqa mətbuatşünaslığın ayrı-ayrı sahələrinə dair nəzəri və praktik elmi-əsərlərin yazılmasında, proqram və metodik vasitələrin hazırlanmasında, mətbuatın tarixi, tipoloji və nəzəri məsələlərinin sistemləşdirilməsində bu dissertasiyada gəlinən nəticə və qənaətlərdən bəhrələnmək mümkündür. Ali məktəblərin jurnalistika fakültələrində, müxtəlif səviyyəli seminarlarda və s. xüsusi kursların aparılmasında da mövcud dissertasiyanın materiallarından istifadə etmək faydalı olar.

Tədqiqat işinin aprobeşiyası. Dissertasiyanın mövzusu Bakı Dövlət Universiteti Jurnalistika fakültəsinin Elmi Şurasında müəyyənənşdirilmiş, AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən Ədəbiyyatşünaslıq üzrə Problem Şurasında təsdiq edilmiş, Jurnalistikanın nəzəriyyəsi və təcrübəsi kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın əsas müddəaları tezis və məqalələr şəklinə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tələblərinə uyğun olaraq qəbul edilmiş məcmuə və jurnallarda, ölkə daxilində və xaricdə keçirilmiş beynəlxalq elmi konfranslardakı məruzələrdə öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın quruluşu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın obyektini və predmetini, məqsəd və vəzifələrini, elmi yeniliklərini şərtləndirən prinsiplər önə çəkilir, elmi-metodoloji əsasları, nəzəri-praktiki əhəmiyyəti müəyyən edilir, aprobasiyası və strukturu açıqlanır.

Dissertasiyanın “Jurnalistikanın nəzəri konsepsiyaları və yaradıcılığın ümumi qanunauyğunluqları” adlanan I fəslində “Mətbuat konsepsiyaları və jurnalist fəaliyyətinin əsasları”, “Qərb jurnalistikasının nəzəri-praktik istiqamətləri”, “Müasir Azərbaycan mətbuatında transformasiya prosesi” kimi səciyyələnmiş yarım-fəsilələr daxilində dissertasiya işinin mövzusu geniş və əhatəli şəkildə tədqiq-təhlil olunmuşdur.

Məsələn, **I fəslin “Mətbuat konsepsiyaları və jurnalist fəaliyyətinin əsasları” adlı birinci yarım-fəslində** mərhələlərlə formalaşan jurnalist yaradıcılığına, eləcə də avtoritar baxışdan demokratik baxışadək mürəkkəb bir yol keçən mətbuat nəzəriyyələrinin yaranma və formalaşma tarixinə həssaslıqla yanaşılmış, bu nəzəriyyələrin jurnalist yaradıcılığına təsiri diqqətlə öyrənilmişdir.

Jurnalistika nəzəriyyəsinin öyrənilməsi və bu nəzəriyyənin praktik modellərə uyğunlaşdırılması işində ABŞ nəzəriyyəçiləri öndə getmişlər. Birləşmiş Ştatlarda əvvəlcə mətbuatın tarixi sahəsində araşdırmalar aparan Fred Sibert, Teodor Piterson və Uilbur Şramm «Mətbuatın dörd nəzəriyyəsi» əsəri ilə medianın yaradıcılıq məsələlərinin, zamanla meydana çıxmış və müxtəlif tarixi şəraitlərdə işlək modelə çevrilmiş dörd mühüm konsepsiyanın təhlilini vermişlər.

Bu əsərin müəllifləri sübut edirlər ki, «mətbuat həmişə əhatəsində fəaliyyət göstərdiyi sosial və siyasi strukturun forma və rənglərini qəbul edir»¹. Sovet sisteminin dağılmasından dərhal sonra «Mətbuatın dörd nəzəriyyəsi» əsərinin rus dilinə tərcümə olunması bu kitabın dünya jurnalistikasının inkişafı üçün nə qədər önəmli olduğunu bir daha sübut edirdi. Məhz bundan sonra Q.P.Bakulyev, Y.V.Axmadulina, L.M.Zemlyanova, U.N.Zasurski və başqa rus

¹ Сиберт Ф., Питерсон Г., Шрамм У. Четыре теории печати. М.: МГУ, 1997, с.88.

kommunikasiya nəzəriyyəçiləri xarici təcrübəyə istinadən maraqlı əsərlər* ortaya qoydular.

Qeyd edək ki, Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsi və Qərb təcrübəsinə inteqrasiyası yerli nəzəriyyəçilərin də xaricdə formalaşmış nəzəri konsepsiyalara müraciətini şərtləndirdi.

«Mətbuatın dörd nəzəriyyəsi» kitabında avtoritar, libertarian, sovet–kommunist və sosial məsuliyyət nəzəriyyələri elmi cəhətdən tədqiq olunmuşdur.

Avtoritar konsepsiyanın mövcudluğu hökm sürən qeyri-demokratik siyasi quruluşla bağlı olduğu kimi, onun möhkəmlənməsinin əsas səbəbi də həmin cəmiyyətlərdə senzuranın tətbiqidir.

Kütləvi informasiya vasitələri üzərində senzuranın ləğvi avtoritar modelin daha tez sıradan çıxmasına və yeni mütərəqqi nəzəri konsepsiyaların mənimsənilməsinə şərait yaradır. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev Prezident olduğu dövrdə -1998-ci il avqustun 6-da «Azərbaycan Respublikasında söz, fikir və məlumat azadlığının təmin edilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında», daha sonra – 2001-ci il dekabrın 27-də «Kütləvi informasiya vasitələrinə dövlət qayğısının artırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı kimi sənədləri imzalamaqla həm KİV-in maddi-texniki və maliyyə bazasının gücləndirilməsi, həm də söz, məlumat və fikir azadlığı üçün geniş imkanlar yaratmış oldu. Dövlətin bu yöndə yürütdüyü siyasət beynəlxalq prinsiplərə əsaslanan jurnalistikanın formalaşması ilə bərabər, jurnalistlərin peşəkarlıq səviyyəsinin və məsuliyyətinin artırılmasına da səbəb oldu.

Hakim quruluşun və rejimin tələbi ilə formalaşmış digər bir modeldə sovet-kommunist mətbuat nəzəriyyəsidir. Bu mətbuat nəzəriyyəsi ona görə avtoritar modeldən törəmə hesab edilir ki, bu modeldə də həqiqət hakim partiyadan və hakimiyyətdən gəlir.

* Вах: Бакулев Г.П. Массовая коммуникация: Западные теории и концепции. Москва.: Аспект-Пресс, 2005, 176 с; Ахмадулина Е.В. Краткий курс теории журналистики. М., Ростов на Дону.: Март, 2006, 272 с.; Землянова Л.М. Зарубежная коммуникативистика в преддверии информационного общества. Москва.: МГУ, 1999, 301 с.;Засурский Я.Н. Российская модель СМИ в начале XXI века. М.: Вестник Московского Университета, Серия «Журналистика», 2006, 136 с.;Засурский Я.Н. Газета в защиту обездоленных. М.: Вестник Московского Университета, Серия «Журналистика» 2011/4, 166 с.;Засурский Я.Н. Юридические основы журналистики. М.: Вестник Московского Университета, Серия «Журналистика», №1 1992, 137 с.

«Bu nəzəriyyə modelində medianı idarə edən yuxarılar həm də cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıyır. Doğrudan da, sovet mətbuatı bəzilərinin qeyri-elmi yanaşdığı kimi heç də başdan ayağa - yalan üzərində qurulmamışdı. Ancaq burada həqiqəti söyləmək də çox böyük cəsarət tələb edirdi»¹.

Köhnəlmiş mətbuat nəzəriyyələrini müqayisə etsək, hətta avtoritar nəzəriyyənin də sovet-kommunist nəzəriyyəsindən üstün olduğunu görə bilərik. Belə ki, avtoritar nəzəriyyədə mətbuat hər nə qədər dövlətin nəzarətində olsa da, onun heç olmazsa, xüsusi adamlara məxsusluğu da qanunla təsbit olunur. Lakin bununla belə hər iki modelin hakimiyyətə tabeçiliyi jurnalistlərin azad, müstəqil yaradıcılığına mane olmuş və ona görə də mətbuat işçiləri tarix boyu demokratik prinsiplərə əsaslanan mətbuat uğrunda mübarizə aparmışlar.

Bu mübarizə Qərb ölkələrində-demokratik idarə sisteminə önəm verən dövlətlərdə qələbə ilə nəticələnmiş və mətbuatın libertarian modelinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Libertarian mətbuat nəzəriyyəsinin əsas məqsədi bilgiləndirmək, maarifləndirmək, əyləndirmək funksiyalarını həyata keçirməkdən ibarətdir. Başqa sözlə «azad iradə nəzəriyyəsi» adlandırılan bu konsepsiyanın formalaşması ilə demokratikləşmə yolunda olan dünya önəmli bir mərhələyə qədəm qoydu.

Libertarian mətbuat nəzəri modelinin dövlətə nəzarət funksiyası jurnalistikanın məlum «IV hakimiyyət» mahiyyətini doğurmuşdur. Yəni XIX əsrdən başlayaraq bu modelin geniş vüsət alması jurnalistləri cəmiyyətin əhəmiyyətli aparıcı qüvvəsinə çevirmişdir. Lakin nə qədər aydın və nə qədər işıqlı hesab edilsə də, Libertarian mətbuat modelinin bazarı daha çox nəzərə alması onun narahatlıq yaradan nöqsanı idi. Bu və digər nöqsanlı cəhətlər jurnalistləri yeni axtarışlara sövq etdi və beləliklə, mətbuatın bu gün üçün də tamamilə məqbul sayılan «Sosial məsuliyyət nəzəriyyəsi» meydana gəldi.

«Əlbəttə, sosial məsuliyyət nəzəriyyəsi özündən əvvəlkiləri xeyli təkrar edir, lakin onun əsas vəzifəsi cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşımaq funksiyasıdır... Bunu isə bu mətbuat plüralizm

¹ Niftəliyeva K. Müasir Azərbaycan mətbuatının tipologiyası. Fil. ü. f. d. ...dis. Bakı: 2005, s.61.

yolu ilə, xalqın səsini eşitdirmək yolu ilə gerçəkləşdirir»¹. Sosial məsuliyyət nəzəriyyəsini libertarian nəzəriyyənin daha inkişaf etmiş və modernləşdirilmiş forması adlandırsaq, yanılmarıq.

Araşdırılmalara, müxtəlif nəzəri fikirlərə əsasən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, dövlətin iqtisadi və sosial inkişafını nəzərə alaraq mediaya müəyyən məhdudiyyətlər qoyula bilər. Və belə məhdudiyyətlər jurnalistlərə informasiyanın əldə olunmasında deyil, daha çox ötürülməsi prosesində qoyulur.

Yeni yaranan və hələ özünü təsdiqləməmiş media nəzəriyyələrinəndən biri «Demokratik iştirak nəzəriyyəsi»dir. Bu nəzəriyyə zaman-zaman «İnkişaf etməkdə olan ölkələr üçün media nəzəriyyəsi» ilə eyniləşdirilsə də, medianın kommersionlaşması və inhisarlaşmasının əleyhinə olması və ictimai yayım prinsiplərini müdafiə etməsi ilə ondan fərqlənir.

«Özündən əvvəlki modellərə meydan oxumaq istəyən bu nəzəriyyə media institutunun yeni formalarını təklif edir, liberal cəmiyyətə güvənir, xüsusi mətbuatın kommersionlaşmasına qarşı çıxır»². «Demokratik iştirak nəzəriyyəsi»nə görə medianın əsası, onun mövcudluq səbəbi şirkətlər, media holdinqlər, hətta jurnalistlər belə, deyil, oxucu, dinləyici və tamaşaçı auditoriyasıdır. Bu nəzəriyyə bütün milli, dini, etnik, mədəni qruplara, azlıqlara öz kütləvi informasiya vasitəsinə sahib olmaq hüququ verir. Mətbuatın ilk dörd nəzəriyyəsindən danışarkən onların yarandığı dövrü, ictimai-siyasi vəziyyəti nəzərə alaraq, ona uyğun şəkildə formalaşdığını söyləmişdik. Yeni formalaşmaqda olan mətbuat konsepsiyaları da demək olar ki, eyni səbəblərdən meydana gəlir. Belə ki, yeni müstəqil dövlətlərin yaranması, dünyanın siyasi xəritəsinin dəyişməsi kütləvi informasiya vasitələrinə də öz təsirini göstərir. Mövcud ictimai-siyasi şəraitdə fəaliyyət göstərən media orqanları da öz işlərini bu şəraitə, onun tələblərinə uyğun qurmağa çalışırlar.

Yeni media yaradıcılıq prinsiplərinin modelləşmə sistemində «Mediaeffekt» (theories of media effects), «Yeni Mediaya Adaptasiya» (adaption of innovation theory), «Akkumulyasiya» (accumulation theory), «Diffuziya» (theory of diffusion), «XXI əsrin mediası üçün» (communi-

¹Бакулев Г.П. Массовая коммуникация: Западные теории и концепции. Москва.: Аспект-Пресс, 2005, с.22.

²Yenə orada, s.29.

cation theory in the 21), «İnyeksiya» (hipodermic needle theory), «Mö-cüzəli hədəf» (magic bullet theory), «Modelləşmə» (modeling theory), «Sosial ümidlər» (theory of social expectations), «Status-kvo» (status quo theory), «Üçüncü dalğa» (third wave theory)... kimi daha bir sıra konsepsiyaların adını çəkmək olar.

Ona görə də müasir Azərbaycan gerçəkliyində ictimai-siyasi mühitin özündən doğan bir fakt kimi mətbuatın dörd nəzəriyyəsinin hamısının bu və ya digər dərəcədə tətbiqini görmək mümkündür. Lakin Azərbaycan hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu yolundadır və «sosial məsuliyyət» nəzəriyyəsini əsas tutur.

Müasir oxucu, dinləyici və tamaşaçı daha çox heç kimdən asılı olmayan, yalnız ictimai marağa xidmət edən və bununla da mətbuatın sosial məsuliyyət nəzəriyyəsinə söykənən müstəqil mediaya inanır. Baş verən proseslərin gedişatı Azərbaycan mediasının ən yaxın gələcəkdə bütünlüklə bu nəzəri modelə transfer edəcəyini proqnozlaşdırmağa imkan verir.

I fəslin “Qərb jurnalistikasının nəzəri-praktik istiqamətləri” adlı ikinci yarım fəslində bu gün bütün dünyanın kütləvi informasiya vasitələrinin diqqət mərkəzində olan Avropa və ABŞ jurnalistikasının, eləcə də, sözlə ifadə etsək, Qərbi Avropa və Şimali Amerika jurnalistika modelinin fəaliyyət prinsipləri tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Bu jurnalistika məktəblərinin keçdikləri yola nəzər salsaq, görürük ki, ABŞ jurnalistikası yarandığı ilk dövrdən xəbər jurnalistikası kimi formalaşmışdır və burada xəbərçiliyə daha çox üstünlük verilir. Avropa və Rusiyanın jurnalistikasının isə zaman-zaman ideoloji mahiyyət daşıdığını, auditoriyanı maarifləndirməklə yanaşı istiqamətləndirməyə meyilli olduğunu da görə bilərik.

Amerika mətbuatını tədqiq edərkən dünya jurnalistikasının aparıcı orqanlarından biri sayılan «New York Times» qəzeti, onun fəaliyyət prinsipləri, öz dövlətinin daxili və xarici siyasətinə, eləcə də beynəlxalq aləmdə baş verənlərə münasibəti barədə danışmaq vacibdir. Belə ki, demokratik fəaliyyət prinsipləri ilə fərqlənən Qərb jurnalistikası və onu təşkil edən konkret mətbu orqanlar özləri belə həmin jurnalistika modelinin ideala yaxın qaydalarına heç də hər zaman əməl etmirlər. “New York Times” qəzetinin iyirmi il öncəki buraxılışları da bu fikri sübut edəcək faktlarla zəngindir. Daha dəqiq desək, 1988-1993-cü illərdə bu qəzetdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə gedən yazılarda ermənipərəst mövqe çox aydın şəkildə özünü göstərirdi. «New York Times»-in bu qərzli mövqeyi, Azərbaycana qarşı olan haqsızlıqlara göz yumması jur-

nalistikanın təbliğ edilən prinsiplərinin elə Qərbin özündə pozulmasından başqa bir şey deyildi.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin işıqlandırılmasından fərqli olaraq, neft və enerji mövzusunda bəhs edərəkən qəzet Azərbaycan haqqında nisbətən fərqli ifadə və fikirlərlə çıxış edirdi. «Qəzetin Heydər Əliyevin 1993-cü il, iyunun 15-də Milli Məclisdəki çıxışından verdiyi sitat «New York Times» üçün Heydər Əliyevin hansı cəhətlərinə görə maraqlı olmasının göstəricisidir:

«Mən həyatımın qalan hissəsini Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunmasına, hüququn aliliyinin, demokratik plüralizmin təşviqinə və bazar iqtisadiyyatının inkişafına həsr edəcəyəm»¹. «Heydər Əliyevin “bazar iqtisadiyyatı konsepsiyası”nı qəbul etməsi “New York Times” üçün yeni olmaqla yanaşı, həm də ABŞ-ın regiondakı maraqlarının uğurla həyata keçirilməsi üçün həlledici amillərdən biri idi. Təsadüfi deyil ki, hadisələrin ilk günündən bütün yazılarda Azərbaycanın çərçivələnməsində yeni bir elementdən istifadəyə başlayır. Qəzet «müsləman respublikası» ifadəsini çox sürətlə «neft istehsal edən respublika» ifadəsi ilə əvəz edir, hətta Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən söhbət gedəndə belə köhnə çərçivəyə az üstünlük verilir»².

Aynur Bəşirinin öz monoqrafiyasında qeyd etdiyi kimi «1988-ci ildən bəri izlənilən çərçivənin bu qədər sürətlə dəyişməsi, şübhəsiz, təsadüfi deyildi, kifayət qədər ciddi geoiqtisadi və geosiyasi maraqlarla şərtlənmişdi. 1998-2001-ci illərdə Azərbaycanla bağlı dərc olunan yazıların xarakteri dəyişmişdi, artıq ölkənin müstəqil təqdimatı başlamışdı»³.

Qəzetin müxtəlif illərdə eyni ölkənin həyatında baş verənləri bu cür fərqli işıqlandırması ayrı-ayrı siyasi məsələlərlə əlaqəlidir. Sözsüz ki, beynəlxalq arenada Azərbaycanın yerinin dəyişməsi və siyasi çəkisinin artması, ABŞ və Azərbaycan arasında diplomatik, iqtisadi və mədəni münasibətlərin inkişafı, ölkə haqqında beynəlxalq aləmin şəffaf və düzgün informasiyanması qəzetin bu mövzu ilə bağlı mövqeyini dəyişən səbəblərə aid ola bilər. Ancaq ABŞ kimi demokratiyanın beşiyi sayılan bir ölkədə fəaliyyət göstərən istənilən kütləvi

¹Ex-Kremlin Figure Returns to Power in Azerbaijan. //Special to The New York Times//. New York Times June 16, 1993, p. 4

²Bəşirli A. Azad mətbuatın çərçivəsində «The New York Times» Azərbaycandan. Nə? Nə zaman? Necə? . Monoqrafiya. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, s.122

³ Yənə orada, s.168

informasiya vasitəsinin qərəzli, qeyri-dəqiq faktlarla çıxış etməsi jurnalist peşəkarlığı baxımından qəbul olunan deyil.

Hər bir mətbuat orqanı təbii ki, ilk növbədə öz dövlətinin və aid olduğu cəmiyyətin maraqlarını qorumalıdır. Lakin müasir jurnalistikanın beynəlxalq yaradıcılıq prinsipləri fəaliyyət əsnasında digər millətlərin hüquqlarının pozulmasını, dövlətlərin ərazi bütövlüyünə və müstəqilliyinə xələl gətirilməsini qadağan edir, hətta bu prinsiplərin öz yaradıcılarına belə.

Beləliklə, jurnalistikanın Avropa və ABŞ modellərinin bəzi məqamlarına toxunduq və apardığımız araşdırma bir daha göstərdi ki, yaradıcılıq üçün ideal modellər, konsepsiyalar ola bilər, ancaq bəzən bu model və konsepsiyalara onların formalaşdığı ölkələrdə belə qeyri-ciddi yanaşılır. Bu səbəbdən də gəldiyimiz elmi nəticə budur ki, Azərbaycan jurnalistikası Avropa və ABŞ jurnalistika məktəblərinin qoyduğu qayda və prinsiplərə milli ənənələrə uyğun şəkildə müraciət etməlidir.

ABŞ və Avropa ittifaqı ölkələri jurnalistikasını daha dərindən, ətraflı şəkildə öyrənmək üçün dissertasiya işinin bu bölməsində həmin ölkələrin konkret təcrübəsinə müraciət etmək də vacibdir. Belə ki, adı çəkilən ölkələrdə fəaliyyət göstərən mətbu orqanlar, televiziya və radio kanalları, informasiya agentlikləri, hətta müxtəlif internet portalları belə uzun illik fəaliyyətlərinin nəticəsi olaraq özünəməxsus fəaliyyət prinsipləri yaratmışlar və bu qaydalara əsaslanaraq cəmiyyətə xidmət edirlər. Əlbəttə, dünya jurnalistikasında peşəkarlıqları ilə ad qazanmış bu kütləvi informasiya vasitələri də bütün digər media orqanları kimi ilk növbədə qəbul olunmuş ümumi etik prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərirlər. Lakin onların bəziləri bir neçə norma və ya prinsipi qabardaraq, öz fəaliyyətlərində həmin qaydalara daha ciddi şəkildə əməl olunmasına çalışırlar. Təbii ki, bu, həmin kütləvi informasiya vasitələrinin öz işlərini yalnız bir və ya iki prinsip əsasında qurmaları kimi anlaşılmamalıdır. Sadəcə olaraq onların müxtəlif şərtlərdə fəaliyyət göstərməsi bir-birindən fərqli normaların qabardılmasını tələb edir. Bu fikri əsaslandırmaq üçün konkret nümunələrə nəzər salmaq vacibdir. Məsələn, «Washington Post» qəzeti özünün etik normalarını ifadə edən sənədində göstərir ki, bu qəzet həqiqətin təsdiqinə çox ciddi yanaşır, məsuliyyət hissi və qərəzsiz yaşamaq metodunu üstün tutur. «Washington Post» hər cür baxışları əks etdirməkdən çəkinmir, heç kimə, heç nəyə üstünlük vermir. 1933-cü ildən bu günə kimi öz sahibi Yucin Meyerin yaratdığı prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərən bu qəzet ABŞ jurnalistlərinin etik norma-

larından kənara çıxmır, əksinə bəzi konkret prinsipləri daha da qabardaraq öz jurnalistlərinin onlara xüsusi diqqət yetirməsini tələb edir.

«Washington Post»un qəbul etdiyi prinsiplər içində daha çox diqqət çəkən «Qəzet sahibinə deyil, oxucularına və cəmiyyətə xidmət etməlidir»¹ fikridir. Bu prinsipin qabardılması qəzetin demokratik dəyərlərə üstünlük verməsi ilə yanaşı, eyni zamanda cəmiyyəti və öz oxucusunu qiymətləndirməsi deməkdir. Mətbu orqanın etibarlılığının göstəricisi olan bu bir cümlə qəzetin özünə daimi oxucu auditoriyası toplamasına kifayət edir desək, yanılmırıq. Bu isə o deməkdir ki, peşəkarlıq göstəricisi olan prinsiplər eyni zamanda kütləvi informasiya vasitəsinin yüksək reytinginin və gəlirinin təminatçısıdır. «Washington - Post» qəzetinin fəaliyyətini tənzimləyən əsas prinsiplər arasında “qəzet ictimai maraqlar naminə maddi maraqları da qurban verməyə hazır olmalıdır”² cümləsi daha çox diqqət çəkir və bu fikirdən yola çıxaraq bir daha qeyd etmək lazımdır ki, hər bir jurnalist öncə vətəndaş olmalıdır, fəaliyyət zamanı kommersiya maraqları vətəndaş mövqeyinin önünə keçməməlidir.

Amerika mətbuatını tədqiq edərkən dünya jurnalistikasının aparıcı orqanlarından biri sayılan «New York Times» qəzeti, onun fəaliyyət prinsipləri, öz dövlətinin daxili və xarici siyasətinə, eləcə də beynəlxalq aləmdə baş verənlərə münasibəti barədə danışmaq vacibdir. Belə ki, demokratik fəaliyyət prinsipləri ilə fərqlənən Qərb jurnalistikası və onu təşkil edən konkret mətbu orqanlar özləri belə həmin jurnalistika modelinin ideala yaxın qaydalarına heç də hər zaman əməl etmirlər. “New York Times” qəzetinin iyirmi il öncəki buraxılışları da bu fikri sübut edəcək faktlarla zəngindir. Daha dəqiq desək, 1988-1993-cü illərdə bu qəzetdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə gedən yazılarda ermənipərəst mövqe çox aydın şəkildə özünü göstərirdi. «New York Times»ın bu qərəzli mövqeyi, Azərbaycana qarşı olan haqsızlıqlara göz yumması jurnalistikanın təbliğ edilən prinsiplərinin elə Qərbin özündə pozulmasından başqa bir şey deyildi.

I fəslin üçüncü yarım fəslə “Müasir Azərbaycan mətbuatında transformasiya prosesi” adlanır. Burada göstərilir ki, Qərb standartlarının Azərbaycan jurnalistikasına transformasiya prosesi də məhz ölkəmiz azadlıq əldə etdikdən sonra güclənməyə başladı.

¹ Məmmədli C. Jurnalistikanın nəzəriyyəsi və təcrübəsi. Bakı: Zərdabi, 2012, s.418-419.

² Yenə orada, s.420.

Əvvəlcə onu qeyd etmək lazımdır ki, transformasiya prosesi sistemli şəkildə gedir. Bu proses aid olduğu sahəyə bir istiqamətdən yox, müxtəlif yöndən təsir edir. Transformasiya prosesində elm və yaradıcılıq sahələrində iqtisadi, siyasi və mədəni baxımdan baş verən dəyişikliklər özünü göstərir. Bu gün Azərbaycan jurnalistikası da təkcə yaradıcılıq baxımından deyil, maliyyə məsələlərinin idarəsinə, biznes sahəsi kimi inkişafına, etik normalar çərçivəsində fəaliyyətinə görə də xeyli dərəcədə Qərb standartlarına söykənir.

Dünya jurnalistikasının yaradıcılıq standartlarının transformasiya prosesi özünü müxtəlif istiqamətlərdən göstərməkdədir. Və bu proses bir sıra dəyişikliklərə də səbəb olmuşdur. Belə dəyişikliklər daha çox janrlar sistemində əks olunur. Belə ki, Qərb modelinə əsaslanan müasir Azərbaycan jurnalistikasında bir sıra janrlar artıq tarixə çevrilməkdədir. Bu gün az-az müraciət olunan belə janrlara oçerki, felyetonu misal göstərmək olar. Bəzi janrların sıradan çıxmasını təkcə transformasiya prosesi ilə əlaqələndirmək doğru olmazdı. Belə ki, bu proses nəticəsində milli jurnalistikamızın bir sıra yeni janr və növlərlə fəaliyyəti həqiqətdir. Lakin bu yeni formaların aktuallığı transformasiya prosesinin bir başa diqtəsi ilə yox, onların janr xüsusiyyətlərinin informasiyanın həddən artıq bol olduğu bu dövrün tələblərinə daha uyğun olması ilə bağlıdır.

Hazırkı dövrdə ən çox müraciət olunan xəbər və reportaj kimi operativ informasiya janrları özləri belə, bir sıra dəyişikliklərə məruz qalmışlar. Sovet dövrü jurnalistlərinin reportaj anlayışı ilə müasir jurnalistlərin hazırladıqları reportaj arasında əsaslı fərqlər mövcuddur.

Emosional, obrazlı ifadə vasitələrinin istifadəsinə yol verilməyən, “Headline”, “lead”, “background” kimi hissələrdən ibarət olan müasir xəbər formaları da ilkin olaraq Qərb ölkələrinin təcrübəsində özünü sübut etmiş və ən çox müraciət olunan formatlardan birinə çevrilmişdir. Bəli, janr yox məhz format.

Hazırda qəzetlərimizdə tez-tez rast gəlinən janrlardan biri də köşə yazısıdır ki, bu tip yazılar mətbuatımızda 1990-cı illərdən görünməyə başlamışdır. Bəzi nəzəriyyəçilər köşə yazısını janr kimi qəbul etmir, bunun sadəcə bir format olduğunu bildirirlər. Xarakterik xüsusiyyətlərinə görə məqalə və korrespondensiyaya yaxın olan bu janr onların nisbətən yığcam və daha sərbəst formasıdır.

Öz yazısına (jurnalistə) fikrini bildirməkdə bir sıra sərbəstliklər verməsi ilə seçilən, bununla da müəllifin üslubunun daha qabarıq şəkildə

özünü göstərdiyi köşə yazıları bizim mətbuata əsasən Türkiyə mətbuatından transformasiya etmişdir. Rusiya mətbuatında- “kolonka”, Türkiyə mətbuatında isə “köşə yazısı” kimi tanınan bu forma özü də transformasiya prosesinin nəticələrindən biri hesab oluna bilər.

Ölkəmizdə bu günədək müxtəlif auditoriyalara ünvanlanma konkret qəzet, jurnal, radio və televiziyaadan daha çox ixtisaslaşmış rubrikalar, səhifələr və verilişlərin hazırlanması ilə kifayətlənildisə, artıq xüsusi tipoloji xarakterə malik kütləvi informasiya vasitələri mövcuddur. Bunlardan «Mədəniyyət», «İdman Azərbaycan», «ATV int» kimi televiziya kanallarını, eləcə də, «Azərbaycan müəllimi», «Elm» «Ədəbiyyat qəzeti», «Birja», «Azərbaycan qadını», «Göy qurşağı», «Qaranquş», «Qönçə» və bu kimi bir sıra ixtisaslaşmış qəzet və jurnalları göstərmək olar.

Əlbəttə, qloballaşmanın əsas məqsədlərindən biri təkə jurnalistikada deyil, elmin və ümumilikdə həyatın bütün sahələrində Qərb modeli üzrə standartlaşmanı təşkil etməkdir. Elmi sahədə belə bir standartlaşma cazibədar və qəbulolunandır. Ancaq qloballaşma kimi tanınan bu proses özünü təkə elmin inkişafında göstərmir. O, həm də, milli-mənəvi resursların, mədəniyyətin düşünülmüş şəkildə qərbsayağı, yad bir qəlibə salınması, insanların zövqlərinin, həyat tərzinin, hətta istirahət vasitə və formalarının dəyişdirilməsi cəhdi insanın haqlı olaraq qorxuya düşməsinə səbəb olur.

Texnikanın inkişafı nəticəsində qəzetlərin sadəcə elektron variantda buraxılması normaldır, ancaq peşəkar jurnalistikanın öz yerini tamamilə individuallaşmaya, personifikasiyaya verməsi, hər kəsin istədiyi vaxt jurnalistə çevrilə bilməsi hələ ki, qəbul olunan deyil.

Zamanın nələr gətirəcəyini bilmirik, ancaq internetdən, oturduğun yerdən tərənəmədən informasiya əldə etməyi bacarmaq hələ jurnalist olmaq demək deyil. İnformasiya bolluğunda əldə edilən hər məlumat isə peşəkar jurnalistin seçərək verdiyi, cəmiyyət üçün vacib olan informasiya ilə müqayisə edilə bilməz.

Ənənəvi jurnalistika ilə bağlı terminologiyanın və nəzəriyyələrin daim inkişafda olmasını nəzərə alaraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, qeyri-ənənəvi medianın bütün bunların önünə keçməsi yaxın gələcəkdə baş verməyəcək. Bəşəriyyətin hələ də, lazımlı informasiyanı seçib, zamanında və dəqiqliklə ona çatdırmaqla məşğul olan insanlara ehtiyacı var. Bunu isə ancaq peşəkar jurnalistlər bacarırlar.

Dissertasiyanın üç yarımfəsildən ibarət olan **II fəsl** “**Müstəqillik dövrü Azərbaycan jurnalistikasının yaradıcılıq prinsipləri**” adlanır.

Bu fəslin birinci yarımfəslində plüralizm və balans prinsipləri araşdırılaraq qeyd edilir ki, klassik Azərbaycan jurnalistikasında demokratik prinsiplər müəyyən dərəcədə özünü göstərsə də, bu ənənə bolşevik mətbuatının meydana gəlməsi və onun ideoloji kanonlarının tətbiqi ilə 1920-ci illərin əvvəllərindən qırılmış, öz yerini partiya–sovet mətbuatının prinsiplərinə vermişdir. Yeni formalaşan bu mətbuat tipi isə ilk gündən «sovet mətbuatı sinfi marksizm-leninizmin mübariz qarçısı»¹ kimi tanınırdı. Beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş prinsiplərdən danışıarkən qeyd etmək lazımdır ki, onlar yalnız demokratik ölkələrin mətbuatı üçün xarakterikdir. Elə bu səbəbdəndir ki, onlara hərtərəfli əməl olunması üçün ölkədə demokratik qanunların, açıq cəmiyyətin, eləcə də azad mətbuatın olması vacib şərtlərdəndir. Bu mənada Azərbaycanda demokratik qaydalar tətbiq edilmiş və Azərbaycanın ümum-millî lideri Prezident Heydər Əliyevin dövlətçilik fəaliyyətində demokratik media siyasəti prioritet təşkil etmiş və bu siyasət indi də davam etməkdədir.

Azərbaycanın müasir mətbuat sistemində «Ekspress», «525-ci qəzet», «Kaspi», «Şərq» kimi mətbuat orqanları plüralizmi və balanslaşma prinsiplərini peşəkarlıqla tətbiq edir. «525-ci qəzet»in bütün nömrələrində həm iqtidar, həm də müxalifət nümayəndələrinin eyni problemlə bağlı fərqli baxışlarını ifadə edən yazılar yer alır. Qəzetin əməkdaşları hadisələrə plüralist mövqedən yanaşırlar. Bu mətbu orqanda eyni yazıçının eyni kitabına tamamilə fərqli iki resenziyanı eyni səhifədə təqdim edir.

Azərbaycanın iqtisadi inkişafı, xarici siyasəti, sosial məsələlərə yanaşma, dünyadakı qaynar nöqtələrlə bağlı proseslərin qiymətləndirilməsi, Azərbaycanda demokratiyaya münasibət və s. onlarca məsələyə müxtəlif baxışların təqdim olunması «525-ci qəzet», «Kaspi», «Şərq» kimi bir sıra qəzetlərin xarakterik xüsusiyyətlərindəndir.

Plüralizm və balans siyasəti mətbuatın beynəlxalq təcrübədə qəbul olunan doktrinaları sırasındadır. Xüsusi qeyd edək ki, “doktrina” anlayışı ətrafında mübahisələr olsa da, bu termin ABŞ jurnalistika nəzəriyyəsində geniş istifadə olunan bir anlayışdır. Qərb jurnalistikasında «prinsiplər məcmusu» adlanan bir başqa anlayış da var ki, bura da informasiyanın mənbəyini göstərmək, şəərə qarşı mübarizə, mövzunun prioritetliyinin nəzərə alınması, fakta münasibətdə qərəzsizlik, vicdanlılıq, ədalətliilik və s. kimi prinsiplər aid edilir. Həmin prinsiplər sırasında bizim bu məqamda üzərində dayandığımız balans və plüralizm anlayışları da mühüm yer tutur.

¹Jurnalistika məsələləri. 2 cildə, II cild, Bakı: Maarif, 1972, s.11.

Jurnalistikada “balans” dedikdə, «tərəflərin fikirlərində ifadələrin bərabərliyi» başa düşülür. Mətbuatda fəaliyyət göstərən jurnalist peşəkarlıq və etik normalar baxımından bu prinsipə əməl etməyə borcludur.

Mətbuatda plüralizm və balans prinsiplərini gerçəkləşdirmə zərurətinin təhlili belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, hər hansı bir mətbuat orqanı öz materiallarının inandırıcılığını təmin etmək, ictimai marağı üstün tutmaq və bununla da auditoriyasını genişləndirmək üçün peşəkar jurnalistikanın digər prinsipləri ilə birlikdə bu doktrinalara da mütləq əməl etməlidir.

II fəslin “**Müstəqil jurnalistikanın dəqiqlik və qərəzsizlik prinsipləri**” adlanan ikinci yarımfəslində göstərilir ki, jurnalistikanın Qərb modeli «informasiya əldə etmək istəyən jurnalistlər heç bir süni maneə ilə qarşılaşmamalıdır» fikrini irəli sürür. Çünki, yalnız informasiya bolluğu olan və onu əldə etməyin sərbəst olduğu, eyni zamanda informasiyanın toplanması və ötürülməsi prosesinin müəyyən olunmuş hüquqi əsaslara söykəndiyi cəmiyyətlərdə demokratiyanın inkişafı mümkündür. Bu hüquq, əslində, sırayı vətəndaşlara da aiddir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 50-ci maddəsinə əsasən hər kəsin istədiyi bilgini qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq hüququ var. Başqa bir deyimlə ifadə etsək, «bilgi əldə etmək üçün şərtlər hamı üçün bərabər olmalıdır. Nə hər hansı normativ hüquqi aktda, nə də hər hansı başqa tənzimləyici aktlarda və praktikada eyni bilgilərə çatım üçün ayrı-ayrı şəxslərə və ya qruplara fərqli çatım rejimi qoyula bilməz»¹. Lakin informasiyaya gedən yol hamı üçün eyni olsa da, informasiyanın əldə olunması, toplanması və ötürülməsində qeyri-peşə sahiblərindən fərqli olaraq jurnalistlərin qarşısına bəzi tələb və şərtlər qoyulur ki, bunlara əməl etmək həm də onların peşəkarlığının göstəricisidir. Jurnalistikanın yaradıcılıq prinsipləri hesab edilən bu qaydalara əməl etmək çox vacibdir. Belə bir elmi-nəzəri həqiqət də var: «Əlbəttə, dünyanın hər bir ölkəsində jurnalistikanın spesifik xüsusiyyətləri var, lakin onların əksəriyyəti ümumi xarakter daşıyır»². Britaniya şurası BMT-nin inkişaf Proqramı çərçivəsində hazırlanan «Jurnalistlərdən jurnalistlərə» praktik kitabında həmin prinsiplərdən doqquzu belə göstərilib:

« 1. Jurnalistikanın ümdə vəzifəsi həqiqəti üzə çıxarmaqdır;

¹ Hacılı R., Məmmədli Ə. Gün işığı bələdçisi. Bakı: ATƏT-in Media Azadlığı Ofisi, Media Hüququ İnstitutu, 2006, s. 24-25.

² Jurnalistlərdən jurnalistlərə. Bakı: GNS Polyqraf, 2007, səh. 8.

2. Hər şeydən öncə jurnalistika vətəndaşlara münasibətdə loyall olmalıdır;

3. Məlumatların yenidən yoxlanması qaydası jurnalistikanın mahiyyətidir;

4. Jurnalistika praktikası ilə məşğul olanlar işıqlandırdıqları subyektlərdən asılı olmamalıdır;

5. Jurnalistika müstəqil monitorinq gücü kimi çıxış etməlidir;

6. Jurnalistika ictimai tənqid və kompromis üçün forumun mövcudluğunu təmin etməlidir;

7. Jurnalistika mühüm olan məlumatları maraqlı və müvafiq surətdə çatdırmağa çalışmalıdır;

8. Jurnalistika xəbər mükəmməl olmasını və mütənəsibliyi saxlamalıdır;

9. Jurnalistika praktikası ilə məşğul olanlara şəxsi vicdanlarının diqtəsi ilə hərəkət etmək imkanı verilməlidir»¹.

Göstərilən bu fəaliyyət prinsipləri beynəlxalq jurnalistikada ümumiləşdirilərək daha konkret şəkil almış və jurnalistin öz fəaliyyətində dəqiq, qərəzsiz, vicdanlı, obyektiv, balanslı olması tələblərini irəli sürmüşdür.

Prinsiplərlə bağlı aparılan təhlil və tədqiqatların nəticəsidir ki, bu gün jurnalistika nəzəriyyəsində onların hər biri haqqında geniş məlumat mövcuddur. Bu prinsipləri bir-birindən ayrı təsvir etmək mümkün deyil. Belə ki, tərəflərə cavab şansı verməyi, redaktə zamanı müsahibin fikrini qəsdən təhrif etməyi qadağan edən vicdanlılıq prinsipi bu xüsusiyyətləri ilə qərəzsizliyin və balansın təminatçısıdır.

Professor Qulu Məhərrəmli qərəzsizlik prinsipini daha fərqli şəkildə belə təhlil edir: «Qərəzsiz olmaq öz maraqlarını, inanclarını yaxud meyllərini anlamaq və nəzarətdə saxlamaq deməkdir. Hər hansı mövzunu işıqlandırarkən, xüsusən xəbərləmə zamanı heç vaxt qərəzli münasibətə yol vermək olmaz»².

Qərəzsizlik, vicdanlılıq, dəqiqlik, ədalətlik, eləcə də, plüralizm kimi aparıcı prinsiplərə jurnalist tərəfindən əməl olunması peşəkarlığın və dolayısı ilə demokratik dəyərlərin inkişafına kömək edir.

Dissertasiyada haqqında danışılan digər iki tiptən fərqli olaraq müstəqil mətbuat nümunələri yalnız ictimai marağı nəzərə alaraq

¹ Jurnalistlərdən jurnalistlərə. Bakı: GNS Polyqraf, 2007, səh.8.

² Məhərrəmli Q. Jurnalistikanın əsasları. Bakı: Elm və Təhsil, 2008, s.328.

jurnalistikanın haqqında bəhs etdiyimiz beynəlxalq prinsiplərdən çıxış etməyə cəhd göstərirlər. Bu sırada «525-ci qəzet», «Kaspi», «Ekspress» və s. qəzetlərin fəaliyyətini təhlilə cəlb etmək olar. Dissertasiya işində adları göstərilən qəzetlərdən nümunələr gətirilərək daha geniş şəkildə təhlillər aparılmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müxtəlif mətbuat nümunələrinin fəaliyyət prinsiplərini, onların peşəkarlıq fərqi daha aydın görə bilmək üçün bu qəzetlərin eyni zaman kəsiyində baş verən hadisələri işıqlandırmasını paralel şəkildə gözdən keçirmək lazımdır. Bu zaman kimin obyektiv, kimin qərəzli, kimin balanslı, kimin isə tərəfkeş olduğu asanlıqla məlum olar.

KİV haqda rəsmi sənədlər, qəbul olunmuş qanunlar da öz növbəsində demokratik prinsiplərin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin tənzimlənməsində bir çox vacib rəsmi sənəd iştirak edir ki, onların hər biri konstitusiyaya və beynəlxalq normalara əsaslanır.

Ölkədə demokratik dəyərlərin formalaşmasında jurnalistikanın beynəlxalq doktrinaları ilə yanaşı, bir sıra başqa faktorlar da əhəmiyyətli rol oynayır. Demokratik dəyərlərin formalaşmasında KİV-ə vacib olan başqa bir faktor da var ki, bu da mətbuata dövlət dəstəyidir. Dövlət dəstəyi bütün sahələrdə olduğu kimi jurnalistikanın da inkişafına səbəb ola biləcək bir şərtidir. Jurnalistikada demokratik dəyərlərin formalaşmasında dövlətin ən böyük köməyi ilk növbədə senzuranın ləğvi və azad söz haqqının verilməsi şəklində özünü göstərməlidir. Azərbaycan dövləti bu mərhələni uğurla keçdi. Senzuranın yolverilməzliyi, onun aradan qaldırılması dövlət tərəfindən təkcə jurnalistikanın deyil, ümumiyyətlə cəmiyyətin demokratik şəraitdə inkişafı üçün bir addım kimi qiymətləndirilməlidir. Hazırda jurnalistika nəzəriyyəsində tez-tez təsadüf etdiyimiz anlayışlardan biri «siyasi kommunikasiya» terminidir. Qeyd edilən bu məsələlər dissertasiya işinin II fəslinin üçüncü yarım fəslində öz əksini tapıb. Bu yarım fəsil **“Azərbaycanda demokratik dəyərlərin formalaşmasında mətbuatın rolu”** adlanır. Burada o da qeyd edilir ki, müasir jurnalistikanın beynəlxalq yaradıcılıq prinsiplərinin Azərbaycanda demokratik dəyərlərin möhkəmlənməsində böyük rolu var. Lakin bu proses əsnasında Azərbaycan jurnalistikası yalnız Qərb modelinin ona diqtə etdiklərini götürməklə kifayətlənməmiş, beynəlxalq təcrübədən əldə etdiklərini milli jurnalistika ənənələrinə uyğunlaşdıraraq öz fəaliyyətini qurmağa çalışmışdır. Bu yolda bir sıra problem mövcuddur, lakin təcrübəli jurnalistlərin əməyi, normativ qanunlara əməl olunması və

beynəlxalq yaradıcılıq prinsiplərinin tətbiqi nəticəsində bu problemləri də tədricən aradan qaldırmaq mümkün olacaqdır.

Dissertasiya işinin **“Yeni media şəraitində müstəqil jurnalistikanın yaradıcılıq problemləri”** adlanan III fəsilə “yeni dönəm” və “yeni media” kimi anlayışlara aydınlıq gətirilir, Azərbaycan jurnalistikasının peşəkarlıq axtarışları təhlil edilir. Bu fəslin **“Yeni media və jurnalistikanın yeni vəzifələri”** adlanan birinci yarımfəslində qeyd edilir ki, jurnalistikanın yeni dönəmi «World Wide Web»in, yəni ümumdünya internet şəbəkəsinin yaranması ilə əlaqədardır. İnternetin meydana gəlməsi ilk növbədə informasiyanın miqyasının genişlənməsinə səbəb oldu. Daha uzaq məsafəyə daha qısa zamanda informasiya ötürülməsinə imkan yaradan internet özü ilə vahid informasiya məkanının formalaşması, qloballaşma, elektron şəbəkələrin yaranması kimi yeniliklərlə yanaşı, birbaşa jurnalistika ilə bağlı olan “On-line jurnalistika”, “On-line jurnalist”, “Sosial media” və s. kimi bir sıra terminlərin də meydana gəlməsinə səbəb oldu.

Kütləvi informasiya vasitələrinin cəmi anlamını verən media jurnalisti üçün operativlik, texnika ilə işləməyi bacarmaq və hərtərəfli bilik sahibi olmaq qədər önəmli daha bir faktor da var. Bu isə onun on-line jurnalistikada və ümumilikdə yeni dönəm mediasında beynəlxalq yaradıcılıq, hüquqi norma və demokratik prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərə bilməsidir. İstənilən jurnalist tipi üçün beynəlxalq doktrina və prinsiplərə uyğun fəaliyyət birbaşa peşəkarlığın təminatıdır. Bu təminatda on-line jurnalistikada da böyük ehtiyac var. Hələ hüquqi bazası tam formalaşmamış bir sahə olan İnternet məkanını idarə etmək olduqca çətinidir və ya bəzi nəzəriyyəçilərə görə mümkün deyil. «...təbii monopoliya xüsusiyyətinə malik olmadığı üçün İnternetə dövlət nəzarətini tətbiq etmək mümkün deyil»¹.

Beləliklə, bu bölmədə qarşıya qoyulan problemin elmi araşdırması belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, yeni dönəm jurnalistikası artıq media aləmində formalaşmış və özünün mahiyyətini tapmış bir anlayış kimi Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin müasir normalarını, texniki və peşəkarlıq məqamlarını ortaya qoymuşdur. Yeni dönəm jurnalistikası ilə yeni media anlayışı müasirliyin sinxron fəaliyyət mexanizmi kimi jurnalistikanın bir sıra klassik anlayışlarını əvəz edən, eləcə də redaksiya--nəşriyyat işində yeniləşməyi tələb edən cəhətlər kimi səciyyələnə bilər.

¹ [HTTP://WWW.FCC.GOV/BUREAU](http://www.fcc.gov/bureau) Federal Communications Commission, CC RM No. 8775;

III fəslin “Çağdaş Azərbaycan jurnalistikası peşəkarlıq axtarışında” başlıqlı ikinci yarımfəslində 1990-cı illərdən bu günə qədər milli jurnalistikanın keçdiyi yola nəzər salınaraq, bu sahənin müxtəlif istiqamətlərdə inkişafı araşdırılıb. Baş vermiş dəyişikliklər qəzetlərin sayında, onların formatlarında, dizaynında və ya jurnalistlərin janr seçimində, müraciət etdikləri mövzularda, formalaşmaqda olan yeni mediada özünü göstərir. İstənilən fəaliyyət sahəsində zamanın tələbinə uyğun fərqlərin, yeniliklərin meydana gəlməsi heç də təəccüblü deyil. Əsas maraqlı olan iyirmi ildən çox vaxt ərzində peşəkarlıq axtarışında olan Azərbaycan jurnalistikasının hansı səviyyədə olmasıdır.

III fəslin “Jurnalistikanın demokratik prinsipləri jurnalistin fərdi yaradıcılıq kontekstində” başlıqlı üçüncü yarımfəslində bizi maraqlandıran və haqqında araşdırma aparmaq istədiyimiz məsələ də məhz tipoloji fərqliliklərin fonunda jurnalistlərin xarakteristikası, onların fəaliyyətidir. Hər bir jurnalistin istər üslub, istərsə də, fərdi xüsusiyyətlər baxımından çalışdığı kütləvi informasiya orqanına bənzərliyinin olması, həmin orqanın informasiya siyasəti ilə jurnalistin mövqeyinin üst-üstə düşməsi normal haldır. Mətbuatda çalışmayı düşünən hər bir jurnalist öz ilk yazılarını da məhz simpatiya bəslədiyi qəzetlərdə dərc etdirməyə çalışır. O, ən azı eyni cəbhədən olan, eyni tip qəzetlərdə adının görünməsinə üstünlük verir ki, bu da həmin jurnalistin tipoloji istiqamətinin və tanınma arealının bəri başdan müəyyənələnməsinə hesablanmış addım kimi qiymətləndirilməlidir. Hər bir jurnalistin fərdi yaradıcılıq konteksti əslində onun tipini müəyyən edən başlıca amildir. Dissertasiyanın mövzusu birbaşa mətbuatla bağlı olduğu üçün bu hissədə məhz çap mediasında fəaliyyət göstərən bir sıra jurnalistlərin yaradıcılığına nəzər salınıb. Jurnalist peşəsi ilə bağlı müxtəlif sosioloq və media nəzəriyyəçiləri maraqlı fikilər söyləmişlər. Sosioloq «Rolf Lindner qeyd edir ki, öz cəmiyyətimiz və yaşadığımız dünya haqqında nə biliriksə, KİV sayəsində bilirik»¹.

Başqa bir sosioloq Bernd Blobaum isə «Cəmiyyətə həqiqətə xidmət edən bu peşədə yalnız xüsusi maraqlar yalan danışmağa məcbur edə bilər ki, bu da yolverilməzdir»². Daha çox sosioloq-nəzəriyyəçilər tərəfindən deyilmiş fikirlərdən də məlum olur ki, jurnalistika daim yüksək qiymətləndirilmişdir. Birbaşa cəmiyyət və

¹ Луманн Н. Реальность Массмедиа. Перевод А.Ю. Антоковского М.: Праксис, 2005, с. 8.

² Yeneə orada, s.47

insan münasibətləri ilə əlaqəli olan bu sahə müxtəlif peşə sahibləri üçün də maraqlıdır.

Tədqiqatın **nəticə** hissəsində araşdırma zamanı əldə olunan əsas müddəaları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Azərbaycanın klassik mətbuatında müstəqil jurnalistikanın beynəlxalq yaradıcılıq prinsiplərinin danılmaz ənənələri mövcuddur.

2. Müstəqil mətbuatın beynəlxalq yaradıcılıq prinsiplərinin tətbiqinin birbaşa dövlətin iradəsi ilə bağlı olduğunu tarixi demokratik dövlətimiz olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə fəaliyyət göstərən mətbu nümunələrin iş prinsipləri də sübut edir.

3. Müasir müstəqil Azərbaycan dövləti ölkədə hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu prosesində müstəqil jurnalistikanın roluna ciddi diqqət yetirir, medianın bu qolunun inkişafını öz siyasətində prioritet hesab edir.

4. Müstəqil jurnalistikanın beynəlxalq yaradıcılıq prinsipləri milli media sisteminə XX əsrin son onilliyində daxil olmasına baxmayaraq, redaksiyaların modern texnika ilə təhcizati nisbətən daha gec baş vermişdir.

5. Müasir Azərbaycan mətbuatında müstəqil jurnalistikanın yaradıcılıq prinsipləri və sosial məsuliyyət nəzəriyyəsi peşəkar jurnalistlərin qəbul etdiyi fəaliyyət metodudur.

6. Peşəkarlığın artırılması yolunda atılan addımlara baxmayaraq, mətbuatda hələ də neqativ halların müşahidə olunması sosial məsuliyyət nəzəriyyəsinin tam tətbiqini ləngidən manələrdəndir.

7. Ölkənin reklam bazarına daha çox müstəqil mətbuatın ehtiyacı olsa da, bu bazar zəifdir və həmin mətbuat tipinə kömək etmək iqtidarında deyil.

8. Azərbaycan dövləti KİV sisteminin müstəqil fəaliyyəti və onu yad təsirlərdən qorumaq üçün Azərbaycan Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinə Dövlət Dəstəyi Fondu kimi bir qurum yaratmışdır. Bu qurum hər il mətbuata milyonlarla manat maliyyə dəstəyi göstərir.

9. Azərbaycan Mətbuat Şurası ölkə mətbuatında baş verə biləcək neqativ halların qarşısını almaq üçün bir sıra qabaqlayıcı işlər görsə də, müstəqil jurnalistikanın Qərb dəyərlərinin ölkə mediasında tətbiqini yönəldən xüsusi tədbirlər planı yoxdur.

10. Ölkədə yaradılmış qanunvericilik bazası beynəlxalq prinsiplərin KİV-də tətbiqinə maksimum imkan verir.

**Dissertasiya işinin əsas məzmunu aşağıdakı məqalə
və tezislərdə öz əksini tapmışdır:**

1. Kütləvi kommunikasiya nəzəriyyələrinin normativ modelləri// Dil və ədəbiyyat, № 1(85), Bakı: BDU, 2013, s. 282-284
2. Müasir mətbuatda informasiya janrları// Dil və ədəbiyyat, № 2(86), Bakı: BDU, 2013, s. 298-303
3. Müasir Azərbaycan mətbuatı və onun inkişafında transformasiya prosesinin rolu// Filologiya məsələləri, № 5, Bakı: Elm və təhsil, 2013, s. 409-415
4. Azərbaycan mətbuatı müasir proseslərin fonunda// Geostrategiya, № 4(16) Bakı: Azərbaycan, 2013, s. 66-71
5. Yeni dönmə jurnalistikası və yeni media anlayışı// Sivilizasiya, № 11, Bakı: Bakı Avrasiya Universiteti, 2014, s.121-127
6. Коцептуальные модели журналистской деятельности и их применение на практике/ Материалы международной научно-практической конференции. Прага, 12-13 апреля, 2013, с. 39-42
7. История прессы Азербайджана с точки зрения моделей журналистского творчества/ Достижения социально гуманитарных наук в сучасній Україні- Матеріали Третьої Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Сімферополь, 26 квітня, 2013, с.75-77
8. Необходимость реализации в прессе принципов плюрализма и баланса// Вестник Российского Университета Дружбы Народов, Серия Литературоведение - Журналистика, № 3, Москва, 2015, с.131-139
9. Принципы демократического творчества журналистики и современная Азербайджанская пресса// Dil və ədəbiyyat, № 1(105), Bakı: BDU, 2018, s. 419-422

**ТВОРЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ НЕЗАВИСИМОЙ
ЖУРНАЛИСТИКИ В ПРАКТИКЕ СОВРЕМЕННОЙ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ПЕЧАТИ**

РЕЗЮМЕ

Диссертация состоит из «Введения», трех глав, «Заключения» и списка использованной литературы.

Во «Введении» обосновываются актуальность темы, научная новизна, теоретическая и практическая значимость работы; даются сведения об объекте, предмете, целях, задачах, методах исследования, о степени изученности темы, об апробации и структуре диссертации.

Первая глава диссертации «Общие закономерности теоретических концепций журналистики» состоит из трех подглав. В первой подглаве «Принципы практической деятельности теоретических концепций журналистики» поэтапно прослеживается история формирования и развития теории печати, их влияние на журналистскую деятельность; проводится сравнение различных теорий (авторитарной, советско-коммунистической теорий, теоретической модели либертарианской печати и т.д.).

Во второй подглаве на основе фактического материала анализируются принципы современной деятельности европейской и американской журналистики, прослеживаются пути развития журналистских школ, рассматриваются модели и концепции западноевропейской, североамериканской, российской журналистики.

В третьей подглаве всесторонне исследуются факторы, обуславливающие процесс трансформации западных стандартов в азербайджанскую печать в журналистской деятельности; отмечается системность этого процесса, его разнонаправленность, указываются происходящие в этой связи экономические, политические и культурные изменения, интенсивное развитие терминологии, связанной с традиционной журналистикой.

Вторая глава «Международные принципы творчества независимой журналистики в практике азербайджанской печати» состоит из трех подглав. В первой подглаве «Необходимость

реализации принципов плюрализма и баланса в печати» рассматриваются проблемы плюрализма и баланса; делаются экскурсы в историю азербайджанской журналистики; раскрывается сущность понятий «доктрина», «баланс».

Во второй подглаве подробно анализируются западные модели таких принципов журналистики, как достоверность, добросовестность, непредвзятость, объективность и современная азербайджанская печать.

В третьей подглаве творческие принципы журналистики рассматриваются как один из факторов, формирующих демократические ценности в Азербайджане.

Третья глава диссертации «Международные принципы творчества как один из ведущих факторов профессионализма в новых медиа» состоит из трех подглав. В первой подглаве анализируются журналистика нового периода и понятие новых медиа. Особое внимание уделяется таким качествам журналиста, как оперативность, умение работать с техникой и эрудиция.

Во второй подглаве речь идет об азербайджанской журналистике нового периода в поисках профессионализма.

В третьей подглаве на основе фактического материала анализируются творческие принципы журналистики в контексте индивидуального творчества азербайджанского журналиста. Особое внимание уделяется и принципам профессионализма на телевидении.

В «Заключении» обобщаются основные результаты и выводы исследования.

**CREATIVE PRINCIPLES OF INDEPENDENT JOURNALISM
IN THE PRACTICE OF THE CONTEMPORARY
AZERBAIJANI PRESS**

SUMMARY

The dissertation consists of “Introduction”, three chapters, “Conclusion” and list of references.

In “Introduction” are substantiated the urgency of the subject, scientific novelty, theoretical and practical significance of the work; is given the information about the object, subject, purpose, tasks, methods of research, degree of study of this subject, about the appraisal and structure of the dissertation.

The first chapter of the dissertation “The general regularities of theoretical conceptions of journalism” consists of three parts. In the first part “The principles of practical activity of theoretical conceptions of journalism” is traced history of formation and development of theories of the press, their influence on journalist’s activity, are compared the different theories (authoritarian, soviet-communist theories, theoretical model of the libertarian press etc.).

In the second part on the basis of the factual material are analyzed the principles of the contemporary activity of the European and American journalism; are traced the ways of development of journalism schools, are researched the models and conceptions of West – European, North-American and Russian journalism.

In the third part are thoroughly studied the factors that cause the process of transformation of west standards into the Azerbaijani press in the journalists’ activity. It is emphasized that this process is systematic; are also revealed economic, political and cultural changes, intensive development of terminology connected with traditional journalism.

The second chapter “International principles of independent journalism activity in the practice of the Azerbaijani press” consists of three parts. In the first part “Necessity of realization of principles of pluralism and balance in the press” are analyzed the problems of pluralism and balance, are given the most interesting facts from history

of Azerbaijani journalism; is revealed the essence of the notions “doctrine”, “balance”.

In the second part are thoroughly analyzed the western models of such journalism principles as reliability, conscientiousness, impartiality, objectivity and the contemporary Azerbaijani press.

In the third part the creative principles of journalism are researched as one of the factors that form democratic values in Azerbaijan.

The third chapter of the dissertation “International creative principles as one of the basic factors of professionalism in the new media” consists of three parts. In the first part are analyzed journalism of the new period and notion of new media. The special attention is given to such journalist’s qualities as effectiveness, ability to work with new technical equipment and erudition.

The second part deals with Azerbaijani journalism of the new period in the quest for professionalism.

In the third part on the basis of the factual material are analyzed the creative principles of journalism in the context of Azerbaijani journalist’s individual creation.

In “Conclusion” are generalized the main results of the research.

“Elm və təhsil” nəşriyyatı. Sifariş 146

Pulsuzdur. Tiraj 100

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

ГОНЧА ЭЛЪЯР ГЫЗЫ АГАЕВА

**ТВОРЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ НЕЗАВИСИМОЙ
ЖУРНАЛИСТИКИ В ПРАКТИКЕ СОВРЕМЕННОЙ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ПЕЧАТИ**

5720.01- ЖУРНАЛИСТИКА

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание научной степени
доктора философии по филологии**

БАКУ-2018